scopi in Concilio Palæstino sub Victore Papa congregati, cujus extat fragmentum apud Bedam, se credere secundum Scripturarum veritatem professi sunt. Sed hæc satis.

DUBIUM III.

De opere secundæ Diei.

§. I.

Quid nomine Firmamenti Moyses intelleuerit.

I. OPus secundæ diei sic describitur a Moyse Genes. 1. v. 6. 7. & 8. *Dixit quoque Deus: fiat Firmamentum in medio aquarum: & dividat aquas ab aquis. Et fecit Deus Firmamentum, divisitque aquas, quæ erant sub Firmamento ab his, quæ erant super Firmamentum. Et factum est ita: Vocavitque Deus Firmamentum Cælum, & factum est vespere, & mane, dies secundus.* Duo hic negotium faccessunt. Unum, quid nomine Firmamenti Moyses intellexerit; alterum, quid sint aquæ, quæ supra Firmamentum esse dicuntur.

II. Quod Græce *Stereoma* idest latine *Firmamentum* dicitur, Hebraice *Rahiah*, idest *expansum*, sive *extensum* legitur, quo indicatur, Firmamentum esse aliquid expansum, & extensum, solidum tamen in medio abyssi, seu vastitatis a terra usque ad Cælum pertingentis positum, ceu murum dividentem aquas inferiores a superioribus. Quid ergo sit hoc Firmamentum, quæsierunt Veteres, quærunt & Recentiores, nec adhuc cuiquam invenire, ac pro certo statuere datum est.

III. Aliqui, Firmamentum putant esse illudmet Cælum, quod in exordio libri Genesis conditum dicitur, cui hac secunda die novum attribuitur officium dirimendi aquas superiores ab inferioribus. In hanc sententiam propendit S. Jo. Chrysostomus *hom. 4. in Genes.* quam velut probabilem admittit D. Th. 1. *p. q. 68. a.* 1. dicens, quod si nomine Firmamenti intelligatur Cælum, cum hoc sit secundum suam naturam incorruptibile, ejus materia non potest subesse alteri formæ, nec potuit fieri ex materia prius existente. *Unde productio substantiæ Firmamenti ad opus creationis pertinet. Sed aliqua formatio ejus. . . . pertinet ad opus secundæ diei. Sicut etiam Dionysius dicit 4. cap. de divin. Nomin. quod lumen Solis fuit informe in primo triduo, & postea fuit in quarta die formatum.*

IV. Alii nomine Firmamenti intelligunt Cælum Sydereum, quod secundo die creatum dicunt, cui opinioni favent S. Basilius *hom. 3. in Hexaemeron*, S. Greg. Nyssenus *lib. 1. contra Eunomium*, S. Ambrosius *lib. 2. in Hexaemeron cap. 4.* & Theodoretus *quæst. 11. in Genesim*. Qui duos Cælos agnoscit: unum luce prius, alterum vero factum post lucem: & illud quidem non ex aliqua alia materia, sed ex nihilo creatum: hoc autem ex aquis formatum, & ideo vocatum Firmamentum, *si quidem cum ex aquarum fluida substantia compositum sit, & natura fluida condensata, & consolidata fuerit, Firmamentum nominatum est. Deinde quia sursus collocatum est, prioris Cæli usum commodo nostro perficiens, Cæli nomen sortitum est.* Quibus videtur Theodoretus asserere, hoc Cælum, quod est Firmamentum, esse de natura elementari secundum opinionem Empedoclis, vel Platonis, vel Aristotelis, quam refert, & improbat D. Thomas hac *q. 68. a.* 1. cum Cælum debeat esse natura incorruptibile.

V. Alii propterea Firmamenti nomine intelligunt totam hanc regionem aeris, quæ a terra usque ad nubes, immo usque ad Cælum (quantum nostro aspectui patet) porrigitur, ac totam mundi oram circumquaque ambit. Hanc D. Thom. laudatus sic exponit. *Potest autem & alio modo intelligi, ut per Firmamentum, quod legitur secunda die factum, non intelligatur Firmamentum illud, in quo fixa sunt Stellæ; sed illa pars aeris, in qua condensantur nubes, & dicitur Firmamentum propter spissitudinem aeris in parte illa. Nam quod est spissum, & solidum, dicitur esse corpus firmum.* Et addit *secundum hanc opinionem nihil sequitur repugnans cuiscumque opinioni.*

Hanc expositionem refert, & laudat S. Augustinus *lib. 1. de Genes. ad litter. cap. 4.* dicens: *Laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super Cælos . . . . Et primum quidem, quod facillimum fuit, ostendit, & hunc aerem Cælum appellari, non solum sermone communi, secundum quem dicimus serenum, vel nubilum Cælum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine Scripturarum, cum dicuntur* Volatilia Cæli; *cum aves in hac aere manifestum sit volare, & Dominus cum de nubibus loqueretur;* Faciem, *inquit*, Cæli potestis probare, nubes *autem etiam per proximum terris aerem conglobari sæpe cernimus, cum per declivia jugorum ita recumbunt, ut plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset, hunc aerem Cælum dici, nulla alia causa etiam Firmamentum voluit existimari, nisi quia intervallum ejus dividit inter quosdam vapores aquarum, & ipsas aquas, quæ corpulentius in terris fluitant . . . Hanc ergo diligentiam, consideratione mque laude dignissimam judico. Quod enim dixit, neque contra fidem est, & in promptu posito documento credi potest.* Ita exponit, approbat, & rationibus munit hanc opinionem S. Augustinus. Consentit S. Hieronymus Epist. 82. alias 83. ad Oceanum dicens: *Inter Cælum, & terram medium extruitur Firmamentum.* Adest quoque congruentia; nam Moyses populari ratione loquendi usus fuisse credendus est: atqui popularis loquendi modus fert, ut aer Cæli nomine nuncupetur; ergo &c.

VI. In hanc propendere videtur S. Thomas hac *q. 68. a.* 1. ut vidimus: unde ad primum observat, quod Firmamentum non dicitur absolute Cælum, sicut absolute dicitur Cælum, quod prima die creatum fuit: sed dicitur *vocatum* Cælum, sicut lux dicitur vocata dies, quod indicare videtur, Firmamentum non esse natura Cælum, sed solum appellatione, & æquivoce Cælum; sicut nec lucem esse natura, sed appellatione diem. Unde ait: *Per Firmamentum vero secunda die factum intelligitur spatium aeris in quo nubes condensantur, quod etiam Cælum æquivoce dicitur. Et ideo ad æquivocationem designandam signanter dicitur:* Vocavit Deus Firmamentum Cælum, *sicut & supradixerat*, Vocavit lucem diem, *quia dies etiam pro spatio viginti quatuor horarum ponitur.*

VII. Huic opinioni, quæ apud Recentiores videtur communior, & nos subscribimus & dicimus, Firmamentum esse spatium illud pro illa parte, qua illam aeris regionem complectitur, in qua nubes condensantur: tum propter spissitudinem aeris in parte illa, quod enim est spissum, & solidum dicitur firmum. Tum quia est veluti firmus quidam limes interjacens inter aquas superiores, & inferiores. Regulam tamen præ oculis habentes, quam ex D. Augustin. *lib. 1. de Genes. ad litt. cap. 18. & lib. 12. Confess. cap. 23. & 25.* nobis præscribit S. Thomas laudatus, nempe, quod *in hujusmodi quæstionibus duo sunt observanda. Primo quidem, ut veritas Scripturæ inconcussa teneatur. Secundo, cum Scriptura divina multipliciter exponi possit, quod nulli expositioni aliquis ita præcise inhæreat, ut, si certa ratione constiterit, hoc esse falsum, quod aliquis sensum Scripturæ esse credebat, id nihilominus asserere præsumat, ne Scriptura ex hoc ab Infidelibus deridendatur, & ne eis via credendi prohibeatur.*

VIII. Quod negotium faccessit, est, primo, quod quarta die *v.* 17. productis luminaribus, Sole, Luna, & Stellis, dicitur *& posuit eas in Firmamento Cæli, ut lucerent super terram.* At eas non posuit in aere expanso, vel extenso; ergo nomine Firmamenti non venit aer extensus.

Secundo. De volatilibus *v.* 20. dicitur, quod sint *sub Firmamento Cæli*, si autem Firmamentum esset aer a terra expansus ad Cælum, non essent *sub*, sed in Firmamento.

Tertio Daniel. 3. *v.* 58. *& sequens.* ubi excitantur quasi per gradus creaturæ omnes ad benedicendum Domino, statim post Angelos, & Cælos ponuntur aquæ supra Cælos, deinde Sol, Luna, & Stellæ, ac separatim imbres, & rores, ac cætera aeris metheora; ergo aquæ quæ supra Firmamentum esse dicuntur, non sunt supra nubes, sed supra Solem, Lunam, Stellas.

IX. Respondetur tamen. Ad primum dico, Solem, Lunam, & Stellas positas fuisse in Firmamento, non secundum substantiam, sed secundum illuminationem, *ut luceant* scilicet *in Firmamento Cæli, & illuminent terram.* Quod fit, ut licet præfata luminaria in Cælo vere sint, cum tamen ratione lucis, quam per universam aeris regionem a Cælo usque ad terram diffundunt, nostris obtutibus appareant, ac si in suprema aeris regione sint, quæ est superior firmamenti pars; Moyses, qui volebat narrationem suam ad sensum Vulgi accommodare, ita ea descripserit, ac per hoc spatium decurrens inter Cælum, & terram volverentur. Et hac ratione dicimus, Solem esse in nostro Hemysphærio, quando in eo lucet, in eoque conspicitur. Porro quod Moyses ad populi sensum, ac existimationem sese dimittere voluerit, apparet; quod opus quartæ diei commemorans, Lunam appellaverit Luminare Magnum *fecitque Deus* (inquit) *duo luminaria magna.* Cum tamen certis argumentis demonstrent Mathematici, Lunam syderibus plurimis esse magnitudine longe inferiorem.

X. Ad secundum dico, volucres esse sub Firmamento, & in Firmamento nimirum in parte inferiori, & sub parte superiori: sicut pisces dicuntur esse in aquis, & sub aquis, & etiam homines in aquis natantes; non quia habeant omnes aquas supra se, sed quia ita sunt in aquis, ut aliquas sub se habeant, alias supra se, & Exod. 20. v. 4. Quædam dicuntur esse in aquis sub terra, licet ea non sint, nisi sub aliqua parte terræ. Sic Volucres sunt sub Firmamento, quia sub nubibus volant; & in Firmamento, quia per partem mediam volitant.

XI. Ad tertium dico, Danielem singulas creaturas excitare, non secundum situationem, quam in Universo habent, sed secundum discretionem, quam unaquæque habet in natura ab aliis. Cujus signum est, quod imber, ros, pruina, gelu, & frigus, glacies, & nives, noctes & dies, commemorantur ante lucem, & tenebras; cum tamen in exordio mundi prius fuerint tenebræ, postea lux, & diu ante glaciem, nivem, & imbrem. Addo quod *Psalm.* 148. Sol, Luna, & Stellæ, & lumen statim commemorantur post Angelos, ac postea aquæ, quæ super Cælos sunt.

XII. Adverto, quod Firmamentum hoc dicitur factum secundo die, non quod aer fuerit primo quoad substantiam productus, cum initio temporis una cum aliis elementis creatus sit: sed quia tunc aer accepit, ut esset Firmamentum, nimirum condensatus, ut posset esse quasi murus, & sepes dividens aquas ab aquis, easque in sinu suo concipiens, & continens, donec sit tempus, eas in terram effundendi per pluvias. Quare secundo die factum est, ut aer esset firmus quidam limes determinans aquas pluviales a terrestribus. Unde S. August. lib. 2. de Genes. ad litt. cap. 10. *Firmamentum* (inquit) *non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum, & inferiorum aquarum, vocatum intelligere licet.*

§. II.

De aquis, quæ sunt super Firmamentum.

XIII. AQuas esse supra Firmamentum supponit Moyses Genes. 1. v. 7. dum ait, Deum divisisse aquas, quæ erant sub Firmamento ab his, quæ erant super Firmamentum. Ex quibus verbis, teste Augustino *lib. de Hæres. capit. 75.* quidam hæretici occasionem sumpserunt dicendi, aquam non esse a Deo creatam, sed ipsi coæternam; eo quod ubi rerum omnium creatio describitur, non creasse aquas, sed aquas jam existentes, divisisse. Sed quamvis Moyses expressam mentionem creationis aquarum non fecerit, dum tamen dixit terram a Deo creatam, nomine terræ reliqua elementa complexus est, & maxime elementum aquæ, utpote terræ maxime affine. Expresse autem aqua creata dicitur Psal. 88. vers. 12. *Mare tu creasti.* Psalm. 148. postquam invitantur ad laudandum Dominum Cæli, & aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, additur v. 5. *Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit, & creata sunt:* & tandem tres pueri excitantes opera Domini ad ei benedicendum, inter ista aquas recensent Daniel. 3. v. 60. *benedicite aqua omnes, quæ super Cælos sunt . . .* vers. 77. *benedicite maria, & flumina Domino:* Hoc ergo supposito.

XIV. Quod aliquæ aquæ supra Cælos, seu supra Firmamentum sint, nimis aperte, & constanter Sacræ litteræ docent, ut quamvis, quænam sint illæ aquæ Deo soli certum sit, aliquas tamen aquas super Cælos esse negari non possit. Unde Sanct. Augustin. lib. 2. de Genes. ad litter. cap. 5. *quoquo autem modo* (inquit) *& qualescumque aquæ ibi sint, eas esse ibi minime dubitemus; majus est quippe Scripturæ hujus auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas.*

XV. Multas de hujusmodi aquis supra Cælos positis refert opiniones D. Augustinus *lib. 2. de Gen. ad litt. cap. 1. & seq.* Qui nomine Firmamenti Cælum sydereum intelligebant, veras aquas super illud vix admittere inducebantur: non enim videtur, ajebant, quomodo sublime illud Cælum aquarum pondus ferre possit, nisi fingamus, illud tamquam quoddam pavimentum solidum, soliditas autem terræ quidem propria est, non Cæli. Si ergo in Cælo soliditas non est, aquæ illæ suo pondere ruent: eo vel maxime quod cum Cælum illud est igneum, si aer, qui est multo levior aqua, supra ignem locum habere non potest, ut experientia constat ex conatu, quo ignis aerem transcendere nititur, multo minus aqua super ignem locum habebit.

Quod si dicatur, aquas illas tenuissimas esse, & ad modum vaporis subtilissimi; sicut ergo potest aqua, ut videmus in minutissimas particulas evaporari, ut super aerem istum, qui natura levior est aquis, feratur: cur non poterit, & super illud levius Cælum minutioribus guttis, & levioribus immanere vaporibus?

Respondebant, hoc fieri non posse, quia cum Stella, quam vocant Saturni sit frigidissima, aquæ supra illam positæ, non vaporali tenuitate, sed glaciali potius frigiditate consistent. Sed ab eis quærebatur: *unde illa Stella sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore Cælo rapitur? Nam procul dubio, cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora ejus tardius eunt, exteriora celerius . . . Proinde memorata Stella magis debuit calida esse, quam frigida*, plura videre poterit apud S. Aug. loco citato Studiosus.

XVI. Quod aquæ vaporabiliter resolutæ eleventur supra Cælum sydereum inverisimile, immo omnino impossibile judicat D. Thomas 1. p. q. 68. art. 2. *Tum propter soliditatem Cæli; Tum propter regionem ignis mediam, qua hujusmodi vapores consumeret; Tum quia locus, quo feruntur levia, & rara, est infra concavum orbis Lunæ; Tum etiam, quia sensibiliter apparet, vapores non elevari usque ad cacumina quorumdam montium. Quod etiam dicunt de rarefactione corporis in infinitum, propter hoc quod corpus est in infinitum divisibile, vanum est. Non enim corpus naturale in infinitum dividitur, aut rarefit, sed usque ad certum terminum.* Hæc D. Thomas.

Neque dicere valet, quod aquæ, quamvis sint naturaliter graves, virtute tamen divina super Cælos continentur. *Nunc enim* (ait Aug. lib. 2. de Gen. ad litt. cap. 1. apud D. Thom. laudatum ad 1.) *quemadmodum Deus instituerit naturas rerum, secundum Scripturam ejus nos convenit quærere; non quid in eis, vel ex eis ad miraculum potentiæ suæ, velit operari.*

XVII. Origenes, referente eodem D. Thom. loco relato, *in corp.* existimavit, *quod aquæ illæ, quæ super Cælos sint, sunt spirituales substantiæ. Unde in Psalm. 148. dicitur:* Aquæ omnes, quæ super Cælos sunt, laudent nomen Domini. *Et Dan.* 3. Benedicite aquæ omnes, quæ super Cælos sunt.

Sed contra est primo. Quia aquæ inferiores, de quibus ibi Gen. 1. agitur sunt corporeæ; ergo idem judicium ferendum est de aquis superioribus. Secundo. Quia hæc expositio minus accommodata est ad captum populi rudis, cui Moyses scribebat, & aliena a narratione historica. Tertio. Quia S. August. licet *lib. 13. Confess. cap. 15. & 32.* eam non improbasse visus sit, eam tamen rejecit *libr. 2. retract. cap. 6.* dicens: *& in lib. 13. quod dixi*, Firmamentum factum inter spirituales aquas superiores, & corporales inferiores: *Non satis considerate dictum est. Res autem in abdito est valde.*

Nullius autem momenti esse rationem, qua utebatur Origines, ostendit Divus Thomas ibi ex Sancto Basilio *homil. 3. in Hexaemeron*. Nam quod dicitur Psalm. 148. & Danielis 3. *Non dictum, eo quod aquæ sint rationalis naturæ; sed quia consideratio earum prudenter a sensum habentibus contemplata, glorificationem perficit Creatoris. Unde ibidem dicitur idem de igne, & grandine, & hujusmodi, de quibus constat, quod non sunt rationales creaturæ.*

XVIII. Quid autem nos sentiamus, absque verioris expositionis præjudicio, ex dictis §. præcedenti apparere potest. Cum enim Firmamentum collocaverimus in ea aeris regione, quæ a terra, & aquis expanditur, & in ea præsertim parte, in qua condensantur nubes, ubi aer propter spissitudinem firmior dicitur, & est; consequenter etiam dicimus, quod aquæ, quæ super Cælos sunt, recte intelliguntur esse ejusdem rationis, seu speciei cum elementaribus, nimirum aquarum terrestrium vapores tenuissimos, qui postea, in nubes condensati pluviam efficiunt. Id enim & historicæ narrationi simplici congruit, & nihil habet repugnans veritati: imo ut supra §. præcedenti n. 5. ostendimus a D. Augustino laudatur. Et S. Thomas licet hoc expresse non affirmet, eam tamen sic proponit hac *q. 68. art. 1. in corp.* & ad 1. quod §. *præcedente num. 5. & 6.* observavimus, & potius eam probare videatur, & maxime *quodlibeto 4. art. 3.* ubi cum Sancto Augustino *lib. 2. de Genes. ad litter. cap. 4.* concludit: *Hanc considerationem dignissimam judico, quod enim dicitur, neque contra fidem est, & in promptu posito documento credi potest.* Verum quidem est, quod S. Doctor nulli ex duabus opinionibus de aquis supra Cælos, sive per Cælos sumatur Cælum Sydereum, sive aer nubilus, sive per aquas quodcumque corpus diaphanum, sive aquæ veræ elementares intelligantur; adeo ut cuique liberum relinquat, pro ut libuerit, opinari.

XIX. Quod ergo aquæ super Cælos positæ aquæ pluviales in nubibus contentæ sint, valde verisimile redditur ex eo quod Genes. 7. vers. 11. ubi *Catharactæ Cæli aperta* dicuntur, quod de illis aquis, quæ supra Firmamentum sunt, par est intelligi: eo autem capite sermo est de materia aquea in nubibus existente; ergo aquæ, quæ super Cælos sunt, recte intelliguntur illæ, quæ sunt in nubibus. Maxime quia *Job 26. vers.* 8. legitur: *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum.*

XX. Rursus. Scriptura affirmat, Deum tegere superiora Cæli aquis. Psalm. 103. vers. 3. *Qui tegis aquis superiora ejus*, idest Cæli; deinde statim subditur: *Qui ponis nubem ascensum tuum:* & Psalm. 146. v. 8. legitur: *qui operit Cælum nubibus, & parat terræ pluviam*; ergo aquæ superiora Cæli tegentes, & Cælum operientes sunt aquæ pluviales contentæ intra nubes. Quod & Jeremias indicavit, tum *cap.* 10. *v.* 13. ubi Deus, inquit, *ad vocem suam dat multitudinem aquarum in Cælo, & elevat nebulas ab extremitatibus terræ.* Tum *cap.* 51. *v.* 16. ubi de Deo, ait: *Dante eo vocem, multiplicantur aqua in Cælo, qui levat nubes ab extremo terræ.* Aquæ ergo, quæ in Cælo, seu super Cælum sunt, nubes aquosæ, seu aquæ in nubibus contentæ recte existimari possunt.

XXI. Hinc facile explicatur, qua ratione Firmamentum, idest aer, dividat aquas ab aquis, quia vapores, seu nubes medio aere dividuntur ab aquis, quæ in terris fluitant. Ita Divus Thomas hæc quæst. 68. artic. 3. secundum hanc opinionem loquens: *Aer vero* (inquit) *nubilosus distinguit superiorem aeris partem, in qua generantur pluviæ, & hujusmodi impressiones, ab inferiori parte aeris, quæ aquæ connectitur, & sub nomine aquarum intelligitur.*

Quomodo autem hæc divisio primo facta sit, explicari potest sic. Ab initio mundi terra fuit quasi nebula tecta. Die autem secundo vapores aqueos ab aquis inferioribus, & terrestribus Deus separavit, & fecit, quod aer esset medius inter utrasque illas aquas, eique dedit munus Firmamenti, hoc est firmiter, ac stabiliter sustinendi aquas illas, seu vapores in ea parte, qua nubes concrescunt, ne cum aquis inferioribus misceantur. Quamvis ex aquis superioribus aliqua pars per pluviam defluat in terras, & aquis inferioribus misceatur. Non sic tamen miscentur, ut tollatur Firmamentum, hoc est aeris interstitium inter utrasque medium: semper enim manent in superioribus aliquæ, & novæ ascendunt aquæ, seu vapores ex abundantia, ut semper verum sit, esse ibi aqueos vapores, & proinde aquas super aquas. Sed de his satis.

§. III.

Numerus Cælorum.

QUærit Divus Thomas *art. 4. q. 68.* Utrum sit tantum unum Cælum?

XXII. Supponit S. Doctor, Cælum tripliciter dici in Scripturis, nimirum proprie, & naturaliter. Secundo per participationem alicujus proprietatis Cælestis corporis. Tertio metaphorice.

Quoad primum respondet, Chrysostomum *homil. 4. in Genesim* unum tantum Cælum proprie, & naturaliter tale admisisse; Basilium vero *homil. 3. in Hexaemeron*; & Damascenum *lib. 2. Fidei orthod. cap. 6.* plures Cælos admisisse. Hanc tamen diversitatem magis in voce, quam in re sitam esse existimat Sanctus Thomas. *Nam Chrysostomus unum Cælum nominat totum corpus, quod est supra terram, & aquam. Nam etiam aves, quæ volant in aere, propter hoc dicuntur volucres Cæli. Sed quia in isto corpore sunt multæ distinctiones, propter hoc Basilius posuit plures Cælos.*

XXII. Tres ergo esse Cælos asserit D. Thomas. Primum totaliter lucidum, quod vocat Empyreum. Secundum totaliter diaphanum, quod dicitur Cælum aqueum, & Chrystallinum. Tertium partim diaphanum, & partim lucidum actu, quod dicitur Cælum Sydereum, & hoc dividitur in octo

Sphæras. Nempe in sphæram stellarum fixarum, & in septem sphæras Planetarum & secundum hanc divisionem dici possunt decem Cæli, nempe Lunæ, Mercurii, Veneris, Solis, Martis, Jovis, Saturni, Cælum Sydereum, Cælum aqueum seu Chrystallinum, & Cælum Empyreum. His multi addunt undecimum, medium inter Empyreum, & Chrystallinum, illo inferius, superius isto, quod vocant Primum Mobile, ad quod *reducunt motum diurnum, qui est de Oriente in Occidentem*. Ita D. Thom. in 2. *dist.* 14. *quæst.* 1. *art.* 1. illud vocant *sphæram decimam*.

Quoad secundum respondet, Cælum per participationem alicujus proprietatis corporis Cælestis, seu verius abstrahens a Cælo partim proprie, & per participationem dici: & sic triplex asseritur a Damasceno citato: nempe *Aerem*, & est totum spatium ab aquis usque ad orbem Lunæ; *Syderum*; & aliud *Superius*, de quo intelligitur, quod Apostolus legitur *raptus usque ad tertium Cælum*; & hoc complectitur nonum, decimum, & undecimum.

Quoad Tertium respondet, Cælum metaphorice pro sublimitate, & luce accipi. Hoc modo Sanctissima Trinitas ejusque sublimitas Cælum dicitur, quo tetenderunt verba Diaboli Isaiæ 14. *ascendam in Cælum*, idest ad æqualitatem Dei. Bona etiam spiritualia, quibus Sancti remunerantur, Cæli dicuntur Matth. 5. *Merces vestra multa est in Cælis*. Visiones quoque supernaturales, sive corporales, sive imaginariæ, sive intellectuales Cælum dicuntur, de quibus Augustin. *lib.* 12. *super Genes. ad litter. c.* 29. & 34. exponit Pauli raptum usque ad tertium Cælum.

DUBIUM IV.

De opere tertiæ Diei.

§. I.

Aquarum congregatio in locum unum.

I. Opus Tertiæ Diei ita describit Moyses Genes. 1. vers. 9. &c. *Dixit vero Deus; Congregentur aquæ, quæ sub Cælo sunt, in locum unum: & appareat arida: & factum est ita. Et vocavit Deus aridam Terram, congregationesque aquarum appellavit maria. Et vidit Deus, quod esset bonum. Et ait: Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum . . . . & factum est ita: & Protulit terra herbam virentem. . . . & vidit Deus, quod esset bonum, & factum est vespere, & mane, dies tertius*. Itaque separatis secunda die aquis superioribus ab inferioribus, ut dictum est, cum aquæ inferiores undequaque terram cooperirent, ac inundarent, quæ propterea invisibilis adhuc erat, & incomposita; volens Deus terram apparere, & præparare, ut congrua esset hominum habitatio, jussit, aquas congregari in locum unum, & a terra recedere, ac deinde terram germinare herbas, & plantas, ejusque imperium opere impletum est. Statim enim aquæ recesserunt in locum, apparuit terra, & plantas, herbasque germinavit.

II. Quæres primo: quis sit ille locus, in quem illæ aquæ congregatæ sunt.

Respondeo, esse, vel terræ cavitates, quibus maria continentur; vel meatus subterraneos, quibus maria invicem communicare perspicuum est; vel tandem ipsam terræ superficiem, ad quam, ad eam irrigandam, aquæ decurrunt.

III. Quæres secundo: quomodo hoc factum sit? si enim omnia terræ loca etiam concava, & ima aquis erant occupata, & plena, quo ad imperium Dei se recipere potuerunt aquæ, ut a terra discederent?

Varie respondent Patres. Primo hoc factum fuisse, quia aqua, quæ primo erat rarior, & ad instar nebulæ terram cooperiebat, postea fuerit condensata, servata tamen sua naturali proprietate. Hanc responsionem indicat S. Augustinus *lib.* 1. *de Genes. ad litter. cap.* 12. ubi, repudiata opinione dicentium, aquas in altum congregatas fuisse, *sicut fit, cum ad ventilandum in area messis trita subrigitur, & congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat*; quia campos maris constat æquabiliter esse fusos, *qui etiam, cum aquæ fluctuantis quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complanantur, quin terram iterum cooperiant*, quærit. *Cur autem totam omnino terram undosa natura cooperiret, quæ cederet, ut nudaret aliquas partes?* Deinde subdit: *An forte rarior aqua, velut nebula, terras tegebat, quæ congregatione spissata est, ut ex multis eas partibus, in quibus arida posset apparere, nudaret?* Sed quia adhuc assignandus erat locus, in quem aquæ condensatæ confluerent: ideo

IV. Respondeo secundo, terram præbuisse aquis illis concavitates, in quas se reciperent. *Quamquam* (inquit) *& terra longe lateque subsistens, potuit alias partes præbere concavas, quibus confluentes, & corruentes aquæ reciperentur, & appareret arida ex his partibus, unde humor abscederet.*

Huic responsioni subscribit Sanctus Basilius *homil.* 4. *in Hexaemeron*, ubi quærens: *Quo igitur, concavis jam occupatis, collecturæ se erant aquæ?* dicit: *Ad hoc sane respondebimus, præparata tunc fuisse receptacula, cum aquam oporteret in unam secerni coacervationem. Neque enim erat illud, quod est extra Gades Mare, neque magnum illud, & horrendum navigantibus pelagus . . . sed postquam Dei mandato instructus est locus, tunc in ipsum se recipere aquarum copia.*

Quomodo autem ista receptacula, seu cavitates statim fieri potuerint, Deus novit. Per ipsius terræ dilatationem sentiunt, & diffusionem senserunt aliqui teste Sanct. Ambrosio *lib.* 3. *in Hexaemeron capit.* 3. ipsa aquarum concitatarum vi terram fuisse excavatam. *Potuit etiam* (inquit idem Sanctus Ambrosius) *ipsa aquarum vis profundiora ea facere, quæ insederat, tanto fluctuum motu, tantoque æstu concitationes elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, & arenas vertere soleat de profundo.* Dicunt alii Recentiores, quod tellus ipsa, quæ antea desinebat in æquabilem omni ex parte sphæram, in pluribus sui partibus altius depressa, & in immensum excavata est. Hicque factum est, ut aliæ illius partes in ingentem altitudinem elatæ sint, indeque surrexerint montes, qui quasi terræ tumores extiterint. Ita Juenin *Inst. Theol.* 3. *part. dissert.* 2. *de Univers. product. q.* 3. Dici etiam posse existimarem, cavitates illas fuisse ab initio una cum terra productas, sed quodam terreo quasi tegmine coopertas, quæ ad imperium Dei, fracto tegmine, aquas in se confluentes tertia die receperint.

V. Quæres tertio: quomodo dixerit Moyses, aquas fuisse congregatas in unum locum, cum plura sint aquarum receptacula, maria, lacus, paludes? &c.

Respondeo primo cum Div. Basilio *homil.* 4. *in Hexaemeron*, Moysen non omnes omnino particulares aquarum coacervationes, sed maximam, & præcipuam Congregationis nomine indicasse. *Non ergo* (inquit) *quaslibet aquarum coacervationes congregationis appellatio indicat, sed præcipuam, & maximam, in qua totum elementum coacervatum ostenditur.* Sicut ignis dicitur in æthere, vel sua sphæra congregatus, quamvis multæ ignis minutiæ nostro usui deserviant; & aer, qui acervatim loca terræ adjacentia occupavit, in exiguas tamen partes per terrestria corpora distribuitur; *Ita & in aqua tametsi parvæ quædam collectiones fuerunt separatæ, tamen una est congregatio, quæ totum a cæteris segregat elementum.*

VI. Respondeo secundo. In illa sententia, *congregentur aquæ in locum unum*, locum unum intelligi debere *distributive*, hoc est, in suum quemque locum, vel *confuse*, perinde, ac si diceretur: singulæ aquarum coacervationes congregentur in aliquem locum a loco terræ diversum, unaquæque in suum; sicut si diceretur: omnes homines habeant suum caput, non esset sensus, quod omnium hominum fieret unum caput, sed quod unaquæque hominum congregatio suum caput, qui eam regeret, haberet; ita in casu de aquis. Unde signanter dicitur *congregationes aquarum* (non dixit *congregatio aquarum*) ut indicaret esse plures congregationes, non unam; nec dixit *mare*, sed *maria*.

VII. Quæres quarto: cur dixit Moyses, ut *appareat arida*, non *ut appareat terra?*

Duplici de causa inquit S. Basilius hom. 4. in Hexaemeron. Primo. *Ne iterum ipsam ostendat incompositam, cœnosam, aquæ immixtam, necdum propria forma, aut virtute indutam.* Secundo. *Simul etiam, ne ariditatis causam Soli attribueremus; terræ ariditatem generatione Solis effecit Opifex vetustiorem: ut* agnosceremus, ariditatem esse terræ proprietatem. Eodem modo respondet S. Ambrosius *lib.* 3. *in Hexaemeron cap.* 4.

§. II.

Germinatio herbarum, ac plantarum.

VIII. Singularis Sancti Augustini sententia fuit, arbores, & plantas, tertia die causaliter solum, & in semine productas fuisse. *Ita lib.* 5. *de Genes. ad litter. capit.* 4. ubi post multa: *Causaliter ergo* (inquit) *tunc dictum est, produxisse terram, herbam, & lignum, idest producendi accepisse virtutem. In ea quippe jam tamquam in radicibus; ut ita dixerim, temporum facta erant, quæ per tempora futura erant.*

IX. Verum reliqui Patres, Basilius *homil.* 5. *in Hexaemeron*. Ambrosius *lib.* 3. *in Hexaemeron capit.* 8. Chrysostomus *homil.* 5. *in Genesim* oppositum sentiunt, nimirum, terram non solum virtutem producendi tunc accepisse, sed actu statim protulisse omnes herbarum, & plantarum species: easque adultas, & vel saltem aliquas cum maturo fructu. Et hæc sententia magis congruit narrationi Moysis, qui refert, quod statim ac dixit Deus: *Germinet terra herbam virentem &c. Protulit terra herbam virentem . . . . lignumque faciens fructum, & habens unumquodque sementem secundum speciem suam.* Inde *Genes.* 2. versic. 5. dicitur, quod Deus omnipotenti sua virtute *fecit omne virgultum agri, antequam*, vi & modo naturali, *oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret*, idest priusquam humano opere sata, Solis calore fota, Deo sic faciente, germinavit. Quare singulari Dei providentia hoc factum asserunt prælaudati Patres: futuri enim erant, qui germina terræ, & plantarum fructus, sive labori hominum, sive Solis influxibus, sive pluviis fœcundantibus potius, quam Deo adjudicarent. Ad præcludendos ergo hos errores, ante opus hominis, ante pluviam, ante Solis productionem, terram germinare fecit herbas, plantas &c. ut ad Dei virtutem hæc omnia referrentur: & propterea citato loco ex *Genes.* 2. *vers.* 5. additur: *Non enim pluerat Dominus Deus super terram, & homo non erat, qui operaretur terram*, & sequenti die Solis, & luminarium productio narratur. Videantur relati Patres, ac præsertim Chrysostomus *homil.* 5. *in Genes.* Et Ambrosius *lib.* 4. *in Hexaemeron capit.* 1. & *lib.* 3. *cap.* 6.

X. S. Thomas, etsi in venerationem S. Augustini pobabilem admittat ejus sententiam 1. *p. q.* 69. *artic.* 2. hanc tamen amplectitur: unde verba illa *antequam oriretur in terra, & antequam germinaret*, in quibus opinio Augustini fundatur, exponit sic: *idest antequam ex similibus similia producerentur. Sicut nunc naturaliter fieri videmus secundum viam seminationis. Unde signanter Scriptura dicit*: Germinet terra herbam virentem, & facientem semen: *quia scilicet sunt producta perfecta species plantarum, ex quibus semina aliarum orirentur. Nec refert,*

fert, ubicumque habeant vim seminativam, utrum scilicet in radice, vel in stipite, vel in fructu.

XI. Dices. Saltem tribuli, & spinæ, quæ *Gen.* 3. *v.* 17. & 18. productæ dicuntur in maledictionem terræ ob peccatum, actu tertia die non germinarunt.

Respondet Div. Thomas ibi ad secundum, quod *etiam ante illam maledictionem spinæ, & tribuli producti erant . . . sed non erant producti homini in pœnam, ut scilicet terra, quam propter cibum coleret, infructuosa quædam, & noxia germinaret; unde dictum est:* Germinabit tibi. Hanc responsionem hauserat ex S. Augustino *lib.* 3. *de Genes. ad litter. capit.* 18. qui addit: *Non quod aliis locis hæc antea nascerentur, & post in agris, quos homo ad capiendas fruges coleret; sed, & prius, & postea in eisdem locis, prius tamen non homini, post autem homini, ut hoc significetur, quod additum est* tibi, *quia non est dictum, spinas, & tribulos pariet, sed*, pariet tibi, *idest, ut tibi jam ista nasci incipiant ad laborem, quæ ad pastum tantummodo aliis animalibus antea nascebantur.*

XII. Eadem ratione credere par est, terram germinasse tunc etiam herbas noxias, ac venenosas: quæ licet sint homini sic noxia, illi tamen nunc sunt in remedium, & tunc fuissent quibusdam animalibus ad edendum utilissimæ. Hinc Sanctus Basilius homil. in Hexaemeron: *Et statim*, inquit, *una cum edulibus prolata sunt nociva, cicuta cum frumento, cum esculentis reliquis heleborus, aconitum, Mandragora, papaveris succus.* Et inferius. *Nihil autem horum frustra, nihil est inutiliter in lucem editum. Aut enim alicui brutorum animalium subministrant alimentum, aut etiam nobis ipsis a medica arte ad deliniendas quasdam ægrotationes inventa sunt &c.* Idem S. Ambrosius *lib.* 3. *Hexaemer. cap.* 9. Quod vero dixerit Deus homini Genes. 1. v. 29. *ecce dedi vobis omnem herbam &c. ut sint vobis in escam*, distributio est accommoda, pro omni herba comestibili.

XIII. De marmoribus, metallis, & mineralibus, quæ pertinent ad formationem terræ, verisimile est, producta fuisse tertia die: sunt enim quodammodo semina terræ. De iis tamen Moyses non meminit, ait D. Th. relatus ad 3. quia *Moyses ea tantum proposuit, quæ in manifesto apparent, sicut jam dictum est* (quæst. 67. art. 4.) *corpora autem mineralia habent generationem occultam in visceribus terræ: Et iterum non habent manifestam distinctionem a terra, sed quædam terræ species videntur; & ideo de eis mentionem non fecit.*

XIV. De Paradiso terrestri, ac plantis in ipso positis, an hæc tertia die fuerint producta, sentit Divus Thomas 1. *part. quæst.* 102. *art.* 1. *ad* 5. eodem modo, ac de aliis plantis discurrendum esse, nimirum secundum Augustinum productas solum causaliter tertia Die, & solum in actu post opera sex dierum. *Secundum vero alios sanctos oportet dicere, quod omnes plantæ productæ sunt in actu tertio die, & etiam ligna paradisi. Sed quod dicitur de plantatione lignorum Paradisi post opera sex dierum, intelligitur, per recapitulationem dictum. Unde littera nostra habet:* Plantaverat Dominus Deus hortum voluptatis a Principio. Hæc D. Thom. Sed de hoc, si Deus dederit, fusior erit sermo alibi.

DUBIUM V.

De opere quartæ Diei.

§. I.

Productio Luminarium.

I. Quarta Die, refert Moyses, Genes. 1. vers. 14. &c. Dixit Deus: *Fiant luminaria in Firmamento Cæli, & dividant diem, ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies, & annos, ut luceant in Firmamento Cæli, & illuminent terram. Et factum est ita. Fecitque Deus duo luminaria magna, luminare majus, ut præesset diei; & luminare minus, ut præesset nocti: & stellas. Et posuit eas in Firmamento Cæli, ut lucerent super terram, & præessent diei, ac nocti, & dividerent lucem, ac tenebras. Et vidit Deus, quod esset bonum. Et factum est vespere, & mane, dies quartus.*

II. Quæritur hic, quomodo intelligendum sit, Solem, Lunam, & Stellas hac quarta die factas fuisse, an scilicet quoad substantiam primo conditas, an vero solum nova virtute, & ornatu donatas.

Patres, qui, ut diximus, volunt lucem primo die creatam, & quæ tres priores distinxit, non fuisse lucem Solis, sed vel primo conservatam sine subjecto, vel lucem nubis, quæ quarta die producto Sole resoluta fuerit, vel ex ea Sol fuerit formatus, vel in Solem conversa, consequenter dicunt, quarta die Solem, ac cætera luminaria primo, & quoad substantiam producta fuisse. Nos vero, qui superius *Dub.* 1. §. 3. *n.* 23. & 24. *Dub.* 2. §. 2. *num.* 13. & §. 4. *num.* 36. & *Dub.* 3. §. 1. *numer.* 9. probabilius cum D. Thom. judicavimus, omnes orbes Cælestes, ac etiam Solem, Lunam, & Sydera primo die quoad substantiam creata fuisse cum luce saltem informi, & motu communi omnibus Cæli distinguente diem a nocte, qui vocatur diurnus, cohærenter dicimus, luminaria dici facta quarta die, per accessionem formæ accidentariæ, & per collationem determinatæ virtutis ad determinatos effectus. Lux enim primorum dierum fuit informis, imperfecta, & valde exigua, solum vim habens distinguendi diem a nocte: quarta autem die aucta, & virtute ad plures alios effectus, quos nunc in Sole, Luna, & Syderibus præstat, donata fuit; singulis etiam astris virtus propria collata ea reddidit potentia varia producere: unde videmus, alia a radiis Solis, alia a radiis Lunæ, & sic de aliis provenire. Recte igitur quarto die dicuntur facta, quia tunc eis data est lux, & virtus in ea perfectione, quam nunc habent, & quam eorum conditio postulat, secundum quam alia ab aliis peculiariter distinguuntur.

III. Hoc docuit Div. Thom. hac 1. *part. quæst.* 67. *articul.* 4. *ad* 2. & hac *quæst.* 70. *art.* 2. *ad* 3. ubi ait, *quod in prima die facta est communis distinctio temporis per diem, & noctem secundum motum diurnum, qui est communis totius Cæli, qui potest intelligi incepisse primo die; sed speciales distinctiones dierum, & temporum, secundum quod dies est calidior die, & tempus tempore, & annus anno, fiunt secundum speciales motus Stellarum, qui possunt intelligi quarto die incepisse.* Clarius autem in 2. sent. tum distinct. 13. quæst. 1. artic. 4. ad 4. *Substantia* (inquit) *corporis Solaris a principio creationis in sua forma substantiali fuit, unde ipsum corpus lucidum substantia Solis fuit: sed dicitur ex eo Sol quarta die factus per additionem novæ virtutis, sicut dicitur ex homine non musico fieri homo musicus.* Tum etiam distinct. 15. quæst. 1. art. 1. ad 1. ubi ait: *Hoc quod dicitur, fiant luminaria in Firmamento Cæli, non intelligitur, quod hujusmodi corpora luminarium secundum esse suum specificum ex præjacenti materia facta sint: sed eorum substantia prius existente, tunc primo virtutes determinatæ eis collatæ sunt, ex quo ultimum complementum sui acquisiere.* Conferantur quæ docet *quæst.* 4. *de potentia art.* 4. *ad* 8. & 10.

IV. Ex quibus, & ex iis, quæ habet hac 1. *p. qu.* 67. *artic.* 4. *ad* 2. sic discurro. Si Sol quoad substantiam solum quarta die factus fuit, illa lux, quæ distinguens lucem a tenebris, diem a nocte creata primo die refertur, quid fuit? non fuit accidens conservatum tribus diebus prioribus extra omne subjectum, deinde quarta die collocata in Sole: quia hoc sine miraculo fieri non potuisset. In prima autem rerum conditione miraculum non quæritur, nec quid Deus possit, sed quid rerum natura exigat. Non fuit nubes, quæ producto Sole, transierit in præjacentem materiam; quia Genesis commemorat institutionem rerum, quæ perseverant. Non fuit illa nubes quarta die conjuncta Soli, ut ab eo discerni non possit; quia illa nubes modo superflua esset. Non fuit ex illa nube factum corpus Solare, nam alias Sol non esset natura sua incorruptibilis, sed de natura quatuor elementorum, cum materia ejus fuisset sub alia forma, quod esto aliqui, etiam ex Patribus admittant, concedendum non est. Relinquitur ergo, quod lux illa primo die creata, fuerit corpus Solare cum luce sufficiente quidem ad discernendum diem a nocte, sed informi, & nondum aucta virtute ad producendos determinatos effectus, ut modo. Quod augmentum virtutis rudi illi populo exprimere volens Moyses, illud ita descripsit, ac si de novo quoad substantiam producta non fuerint, de novo tamen facta fuerunt ad nostros usus, ac utilitatem: sicut de novo dicitur fieri Rex, cum incipit regere, & Regni utilitatem procurare. Ita probabiliter ex S. Thomæ doctrina, salva aliorum placitorum probabilitate.

§. II.

An orbes Cælestes sint animati?

V. Orbes Cælestes esse animatos celebre fuit apud antiquos: ut enim refert D. Th. 1. *p. q.* 70. *art.* 3. ex S. Augustino *lib.* 18. *de Civ. Dei cap.* 41. Anaxagoras factus est reus apud Athenienses, quia dixit, Solem esse lapidem ardentem, negans utique, ipsum esse Deum, vel aliquid animatum. Quam opinionem maxime viguisse crediderim apud eos, qui Solem, ac Sydera colebant, tamquam Numina: non enim coluissent, si ea res inanimes existimassent. Platonici similiter posuerunt corpora Cælestia esse animata.

VI. Similiter apud Doctores fidei locum obtinuit hæc opinio. *Origenes enim lib.* 1. Periarch. c. 7. (ait Divus Thomas) *posuit corpora Cælestia animata:* Hieronym. idem sentire videtur in cap. 1. Ecclesiastæ, ubi dicit, Solem nominari *spiritum*, quod *animet, spiret, & vigeat*. Quamvis id non ex sua sententia dixisse Hieronymus rectius credatur, cum *epist.* 59. nunc 94. *ad Avitum*, inter errores Origenis recenseat quod dixerit, Solem, Lunam, & reliqua astra esse animantia. Sanctus vero August. *lib.* 2. *de Genes. ad litt. cap.* 18. hærere videtur, an Cæli luminaria a Spiritibus rectoribus sic *etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine ulla permixtione præsentia.* Et in Enchir. cap. 58. ait: *Sed ne illud quidem certum habeo, utrum ad eamdem societatem* (Angelorum) *pertineant Sol, & Luna, & cuncta Sydera, quamvis nonnullis lucida corpora esse, non cum sensu, vel intelligentia, videantur.*

VII. Basilius vero hom. 3. in Hexaemer. Non esse animatos Cælos sentit: *neque enim* (inquit) *animati sunt Cæli, eo quod* Dei enarrant gloriam: *neque Firmamentum animal est sensu præditum, eo quod* opus manuum ipsius annunciat. Unde Damascenus lib. 2. de fide c. 6. ait: *nullus porro Cælos, aut luminaria animata esse arbitretur: anima quippe & sensu carent.* Cumque in Sacris litteris invitantur ad lætandum, laudandum &c. dicit, hoc esse per *prosopopejam* dictum, quia *de inanimis perinde, ac de animatis loqui solet Scriptura*. Ita sentiunt omnes Catholici, cum D. Thom. hac *q.* 70. *art.* 3. adeo, ut oppositum censeatur in fide parum tantum: cujus oppositum esto Div. Thomas ob auctoritatem Augustini non quidem *asserendo*, sed dubitando sentire videatur 2. *Contra Gentes cap.* 70. suam tamen mentem aperiens *q. unic. de spirit. creaturis art.* 6. *in corp.* ait: *sic igitur negandum est, corpora Cælestia esse animata eo modo, quo ista inferiora corpora animantur: non est tamen negandum, corpora Cælestia esse animata, si per animationem nihil aliud intelligatur, quam unio moventis ad mobile:* addens, quod

licet Auguſtinus ſub dubio relinquat utrumque, *dicendum eſt, quod habent rectores Spiritus, a quibus tamen non ſic animantur, ſicut inferiora a ſuis animabus*. Et conformiter ad hæc hac *qu. 70. art. 3.* Qua ratione judicat, poſſe conciliari eos, qui ponunt Cælos eſſe animatos, cum illis, qui hoc negant, nimirum, ut priores intelligantur de anima, ſeu intelligentia pure aſſiſtente, ſicut motor adeſt mobili contactu virtutis, ac proinde ſolum æquivoce; poſteriores autem, de anima, ut uniformante, & ut parte componente unam ſubſtantiam, & conſequenter proprie.

VIII. Porro Cælos non eſſe animatos proprie hac ratione oſtendit hoc art. 3. Cæli enim luminaria animata non ſunt anima vegetativa, quia operationes hujus, quæ ſunt nutritio, augmentatio, & generatio, non poſſunt convenire Cælis, qui ſuæ natura ſunt incorruptibiles. Non anima ſenſitiva, tum quia operationes ſenſuum fundantur in tactu, qui eſt apprehenſivus qualitatum elementarium, quæ in corporibus Cæleſtibus non ſunt: tum quia organa ipſa ſenſuum ex proportionata elementorum commixtione conſtituuntur. Non denique anima intellectiva; quia hæc ſupponit ſenſum in eo corpore, cui unitur tamquam forma, cum non poſſit operationem intelligendi unita Corpori elicere, niſi per ſenſus miniſtrentur ei phantaſmata: unde ſi in Cælis non eſt ſenſus, nec poterit eſſe operatio intelligendi, & conſequenter nec volendi, quia operatio volendi neceſſario ſupponit operationem intelligendi.

IX. Neque, quod Cæleſtia corpora influant, & ſint cauſa viventium, quod maxime patet in animalibus, qui ex putrefactione generantur, quæ virtute Solis, & Stellarum generari, non pauci ſentiunt. ---- Nam ad hæc non concurrunt corpora Cæleſtia, ut cauſæ principales, & virtute propria: ſed ut inſtrumenta, & virtute ſui Motoris, qui, cum ſit ſubſtantia vivens, & poteſt cauſare vitam. Ita Div. Thom. *hac qu. 70. art. 3. ad 3.* & *qu. de Spir. creat. art. 6. ad 12.*

X. Neque refert, quod *Pſalm.* 18. dicatur, Cælos narrare gloriam: quod *Baruch 3. v. 35.* dicatur: *Stellæ vocatæ ſunt, & dixerunt, adſumus.* ---- Nam ad primum reſpondet Div. Th. qu. citata de Spirit. creat. art. 6. ad 14. quod *Cæli dicuntur enarrare gloriam Dei, laudare, & exultare materialiter, in quantum ſunt hominibus materia laudandi, vel enarrandi, vel exultandi: ſimilia enim inveniuntur in Scripturis, de montibus, & collibus, & aliis inanimatis creaturis.* ---- Ad ſecundam dicitur, ſermonem eſſe figuratum, ad ſignificandam efficaciam divinæ operationis, ad quam res inanimatæ ſtatim adſunt, perinde ac ſi ratione prædiræ eſſent. Alias concludi poſſet, ventos, mare, ſamem eſſe viventia ratione prædita, cum *Matt. 8. v. 27.* dicantur venti, & mare obedire Chriſto; & *Pſal. 104. ver. 16.* fames dicatur vocari a Deo ſuper terram.

DUBIUM VI.

De opere quinti Diei, & ſexti.

§. I.

De Opere quinti Diei.

I. OPus quintæ Diei ſic a Moyſe deſcribitur. Geneſ. 1. v. 20. &c. *Dixit etiam Deus; producant aqua reptile anima viventis, & volatile ſuper terram ſub Firmamento Cæli. Creavitque Deus cete grandia, & omnem animam viventem, atque motabilem... & vidit Deus, quod eſſet bonum. Benedixitque eis dicens: Creſcite, & multiplicamini, & replete aquas Maris, aveſque multiplicentur ſuper terram. Et factum eſt veſpere, & mane dies quintus.*

II. Hoc nomine *reptile* piſces intelliguntur, quia ut colubri in terra repunt, ita piſces in aquis: pedibus enim carent; & ſi qui habent, ut *amphibia*, ideſt, qui tam in aquis, quam in terra degunt, illis utuntur tamquam remis ad reptandum, & quaſi remigandum; ut ſunt crocodili, equi pluviales &c. Ita S. Ambroſius *lib. 5. in Hexaemeron. cap. 1.*

III. Ex aquis etiam productæ dicuntur aves, quæ ſunt velut quidam piſces aeris, aerem findentes, & alis ſuis per aerem velut natantes. Dicuntur etiam aves productæ ex aquis, ſicut & piſces, nempe rarioribus, ut docet S. Auguſtinus. Nam ut ait lib. de Geneſ. ad litter. cap. 3. *Utrumque hoc animantium genus ex aquis productum eſſe narratur. Quidquid ergo aquarum ſive labiliter undoſum, & fluidum eſt, ſive vaporaliter tenuatum, atque ſuſpenſum, ut illud reptilibus animarum vivarum, hoc volatilibus apparentæ diſtributum, utrumque tamen humida natura deputatur.* Et lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 15. ſcribit, quod aer, ut ſuſtinendis avibus ſit idoneus, humidis, & aqueis exhalationibus pinguefcere debet: nam in puriſſimo aere aves volare non poſſunt, & propterea refert, in montis Olympi culmine, quod nubes omnes excedere dicitur, nec aves volare, nec homines reſpirare poſſe, niſi ſpongiam humectatam naribus applicando. Merito igitur quidquid aquæ, ſive fluidum, ſive vaporaliter attenuatum, atque ſuſpenſum aqueæ naturæ dicitur. Videri poſſunt Baſilius *hom. 8. in Hexaem.* Et S. Ambroſ. *lib. 5. in Hexaem. cap. 14.* convenientiam inter natatum piſcium, & volatum avium aſſignantes.

VI. Ex aquis ergo variis de cauſis productæ dicuntur aves, ſicut & piſces (ex aquis inquam tamquam ex cauſa materiali, non efficiente) quarum prima eſt convenientia loci, quæ ſcilicet cum aere; ambo enim ſunt corpora diaphana, humida, & quæ facile cedunt. Secunda, quia aer, per quem volant, eſt plenus humore aqueo, & facile in aquam reſolubilis. Tertia, quia & avium, & piſcium corpora quamdam habent tum levitatem, tum agilitatem. Quarta, quia conveniunt in temperamento; tam enim in avibus, quam in piſcibus prædominatur humor aqueus, eſto in iſtis craſſior, in illis vero ſubtilior: hinc multæ aves ſunt aquatiles, ut cycni, anſeres, anates, &c.

V. Neque obeſt, quod Geneſ. 2. ver. 19. dicatur: *Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, & univerſis volatilibus Cæli.* Neque quod textus Hebraicus legat: non *producant aqua... volatile ſuper terram*: ſed *Volatile volet ſuper terram.*

Nam ad primum ex Div. Auguſtin. lib. 9. de Geneſ. ad litter. cap. 1. dico, vel ly *de humo* cadere ſolum ſuper *animantia terræ*, non vero ſuper volatilia Cæli: *ut volatilia Cæli etiam tacente Scriptura, intelligamus, unde finxerit, velut qui ſcimus.... ex aquis ea eſſe producta.* Vel nomine *humi*, ſeu terræ univerſaliter ſic appellatæ, intelligi etiam aquas, ſicut cum dicitur: *laudate Dominum de terra, ſecundum iſtam univerſalem appellationem terræ, ſecundum quam etiam de toto mundo dicitur, Deus qui fecit Cælum & terram, ſive de arida, ſive de aquis quacumque creatæ ſunt, de terra creata verteriter intelliguntur.*

Ad ſecundam, dico primo, ſtandum eſſe Verſioni noſtræ Vulgatæ, quam, ut authenticam probavit Eccleſia. Secundo, textum Hebraicum convenire cum noſtro, ſubaudiendo pronomen *quod*, hoc modo, *& volatile, quod volet ſuper terram.* Nam in Hebræo hoc pronomen frequenter ſubintelligitur, unde fiet ſenſus: *producant aqua reptile... & volatile volans, ſeu quod volet ſuper terram.*

VI. Addit Moyſes, *Creavitque Deus cete grandia.* Duas, inquiunt Judæi, balenas, Enoch, & Leviathan, cum quorum altera Deus quotidie ludat, alteram occiſam juſtis ad epulandum reſervet; ita periit ſapientia a Sapientibus. Sed hæ fabulæ ſunt. *Cete grandia* ſunt piſces maximi, ita ut, inquit Baſilius *hom. 7. in Hexaem.* & poſt eum Ambroſ. lib. 5. in Hexaem. cap. 11. *ſi quando ſupernatant fluctibus, enatare inſulas putes*, quorum nonnullos, refert Plinius *lib. 9.* eſſe in Athlantico Magno 960. pedum, ſeu quatuor jugerum.

VII. Deinde avibus, & piſcibus benedixit Deus, fœcunditatem eis tribuendo; unde addidit *creſcite, & multiplicamini.* Hujus benedictionis effectus eſt illa maxima fœcunditas avium, maximeque piſcium, ex abundantia humoris, & ovorum procreatione nata, quæ animalibus terreſtribus deſunt; etſi enim Recentiores quidam, etiam terreſtria animalia ex ovis in femina conceptis velint procreari, hæc tamen in tanta quantitate non ſunt, ſicut in avibus, & maxime piſcibus.

§. II.

De Opere ſextæ Diei.

VIII. SExta Die animalia terreſtria, & homo producta ſunt. Ita Moyſes Gen. 1. ver. 24. *Dixit quoque Deus producat terra animam viventem in genere ſuo, jumenta, & repetilia & beſtias terræ, ſecundum ſpecies ſuas. Factumque eſt ita. Et fecit Deus beſtias terræ... & vidit Deus, quod eſſet bonum. Et ait: faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.*

IX. Prior pars textus explicatur. Per animam viventem intelligit Moyſes animalia terreſtria, quæ in tres claſſes dividuntur; in *jumenta* a juvando dicta, quia ſunt in adjumentum hominum; tum ad laborem, ut equi, cameli, boves; tum etiam ad cibum, ut oves, vituli, ac boves ipſi; in *Reptilia*, quæ ſuper terra, aut repunt ut Serpentes, vel ſaltitant ut lacerti, locuſtæ: in *Beſtias terræ*, hoc eſt; quod animalium reliquum eſt; & maxime feræ, ſive noxiæ hominibus, ſive non. Non enim citra peccatum ei nociſſent, ſed ejus paruiſſent imperio, ut in hac mortali vita Paulo vipera obedivit; & Leones Danieli. Ita Auguſtinus *lib. 3. de Geneſ. ad litter. cap. 15.* docet animalia, cum jam creata eſſent innoxia, nonniſi poſtea peccatoribus nocere cæperunt: & cap. 16. dicit beſtias ſibi invicem nocere, quibus nec ulla peccata ſunt, *quia ſcilicet alia cibi ſunt aliarum.* Immo ex ipſis animalibus eaſi noxiis, nullum eſt, ex quo non trahat homo aliquid in remedium ſeu utilitatem, de quo S. Auguſtin. *lib. 1. de Geneſ. contra Manich. cap. 15.* & nos aliqua ſuperius diximus.

De animalibus imperfectis quæſtio eſt, iis ſcilicet, quæ ex ſudore, exalatione, & putrefactione naſcuntur, ut pulices, & vermiculi, de quibus,

X. Reſpondeo cum Div. Auguſtino *lib. 3. de Gen. ad litter. cap. 14.* ejuſmodi animalia, alia eſſe, quæ ex animalium vitiis corruptione, vel putrefactione oriuntur. Alia, quæ naturaliter oriuntur ex corruptione aquæ, terræ, ligni, plantarum. Poſteriora hæc cenſet S. Auguſtinus fuiſſe actu producta tertia die, quando apparente terra cæperunt ex ea germinare herbæ, & plantæ. Priora vero abſurdum reputat credere, fuiſſe actu creata, quando animalia producta ſunt, ſed tantum virtute. *Cætera* vero, quæ *de animalium gignuntur corporibus, & maxime mortuorum, abſurdiſſimum eſt dicere, tunc creata, cum animalia ipſa creata ſunt: niſi quia inerat jam omnibus animatis corporibus vis quædam naturalis, & quaſi præſeminata, & quodammodo licitata primordia futurorum animalium, quæ de corruptionibus talium corporum pro ſuo quaque genere, ac differentiis, erant exoritura.* Ita quoque ſentit S. Thomas *1. par. qu. 72. art. unic. ad 5. & qu. 73. art. 1. ad 3.* ubi etiam docet, animalia, quæ ex congreſſu diverſarum ſpecierum generantur ut mulus ex equa & aſino, lynx ex lupo & cerva, leopardus ex leæna & pardo, non fuiſſe ſexto die creata actu, ſed ſolum cauſaliter, in quantum in aliis animalibus tunc productis fuit virtus illa producendi.

XI. Poſterior vero pars de hominis productione multa involvit conſideratione digna, immo candidato neceſſaria ſcitu, de qua cum S. Thom. ſpecialem inſtituat Tractatum a *q. 90. ad q. 103.* ideo, & nos ſpeciali Tractatu eam complectemur.

XII. His omnibus perfectis, quæ ad creationem, formationem, ornatum mundi pertinent, dicit Moyſes Geneſ. 1. v. 2. Deus *requievit die ſeptimo ab univerſo opere, quod patraverat*, ideſt ceſſavit a novis creaturarum ſpeciebus producendis, non tamen ab opere, quo, vel creaturam conſervat, vel univerſam creaturam adminiſtrat. Ita D. Th. 1. *p. q. 75. art. 2. ad 1.* & *in corp. ejuſdem art.* explicans, quomodo Deus requieverit, ait: *Requies dupliciter accipitur. Uno modo pro ceſſatione ab operibus. Alio modo pro impletione deſiderii. Et utroque modo dicitur Deus requieviſſe die ſeptima. Primo quidem, quia die ſeptima ceſſavit novas creaturas condere; nihil enim poſtea fecit, quod non aliquomodo præceſſerit in primis operibus, ut dictum eſt* (quæſt. 69. art. 2. & art. præcedent. ad 3.) *Alio modo ſecundum quod rebus conditis ipſe non indigeat, ſed ſeipſo fruendo beatus eſt. Unde poſt conditionem omnium operum, non dicitur, quod* in ſuis operibus requievit, *quaſi eis ad ſuam beatitudinem indigens; ſed* ab eis requievit; *utique in ſeipſo, quia ſufficit ſibi, & implet deſiderium ſuum. Et quamvis ab æterno in ſe ipſo requieverit: tamen quod poſt opera condita in ſe ipſo requievit, hoc pertinet ad ſeptimum diem, & hoc eſt ab operibus requieſcere, ut Auguſtinus dicit lib. 4. de Gen. ad litt. cap. 15.* Ita Divus Thomas. His igitur de Deo Creatore generatim Tractatu completo, & nos requieſcamus.

TRACTATUS NONUS
DE DEO CREATORE ANGELORUM.

DEum eſſe Creatorem Angelorum, quamvis Moyſes de generali rerum omnium productione diſſerens non meminerit, certum tamen eſt, ut videbimus. Angelorum autem nomine intelligimus ſubſtantias quaſdam veluti medias inter Deum, & homines, inferiores quidem Deo, ſuperiores autem homine, Porro *Angeli* nomen non ſignificat ſubſtantiam, ſed officium: idem enim eſt, ac *Nuncius* ſeu *miſſus*. Hinc a Græcis Mercurius, cum putaretur Jovis eſſe Nuncius, Iris ſerenitatis, Aurora Solis, hoc nomine vocabantur. Quapropter, D. Greg. *hom. 34.* in Evangelia, *Angelorum vocabulum* (inquit) *nomen eſt officii, non naturæ. Nam ſancti illi Cæleſtis patriæ Spiritus ſemper quidem ſunt Spiritus, ſed ſemper vocari Angeli nequaquam poſſunt; quia tunc ſolum ſunt Angeli, cum per eos aliqua nunciantur.* Quod ante docuerat D. Aug. *in Pſ. 102.* dicens: *Quæris nomen hujus naturæ, Spiritus eſt: quæris officium, Angelus eſt. Ex eo quod eſt, Spiritus eſt; ex eo quod agit, Angelus eſt. Vide illud in homine. Nomen naturæ homo, officii miles &c.* Quamvis autem, teſte eodem Gregorio *ibid.* relato a D. Th. 1. *p. q. 112. a. 2.* ex D. Dionyſio, ſoli Angeli inferiorum Ordinum foras ad miniſterium mitti dicantur: *Nam ſuperiora illa agmina ab intimis nunquam recedunt: quoniam ea præeminent, uſum exterioris miniſterii nequaquam habent.* Nihilominus uſu factum eſt, ut *Angeli* nomen omnibus Cæleſtibus Spiritibus accommodetur; quia licet non omnes ad exterius miniſterium mittantur, omnes tamen idonei ſunt ut legatione divini Numinis fungantur, ſive viſibili, ſive inviſibili, ſive per ſe, ſive per alios, ut docet D. Thom. laudatus. De his ergo quærimus; an ſint, quando creati ſint, quid ſint, eorum proprietates, dona, meritum, peccatum, cæteraque a D. Th. expenſa breviori quantum fieri poterit examine percurremus.

QUÆSTIO I.

De exiſtentia, & creatione Angelorum.

DUBIUM I.

An dentur Angeli?

§. I.

Exiſtentia Angelorum aſſeritur ex ratione.

I. DAri Angelos, ſeu naturas pure intellectuales, & Spiritus, quidam veterum Philoſophorum negaverunt. Cujus erroris cauſam deſcribens D. Thomas 1. *p. q. 50. a. 1.* ait: *ignorantes vim intelligendi, & non diſtinguentes inter ſenſum, & intellectum, nihil eſſe exiſtimaverunt in mundo, niſi quod ſenſu, & imaginatione apprehendi poteſt. Et quia ſub imaginatione non cadit, niſi corpus, exiſtimaverunt, quod nullum ens eſſet, niſi corpus.* Nec mirum. Si enim hac ratione ipſimet Deo corpus aliqui eorum affinxerunt, putantes, quidquid non eſt corpus, eſſe nihil, multo magis negare debuerunt, dari creaturam aliquam, quæ ſpiritus ſit, & non corpus.

II. Hoc errore, teſte eodem S. Thoma ibi, laborarunt Sadducæi apud Hebræos hæretici (a quodam Saddoc Judæo orti) quorum palmare principium erat, nullum ens creatum exiſtere, quod corpus non eſſet, teſtante Scriptura act. 23. v. 8. *Sadducæi enim dicunt, non eſſe Reſurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum, Phariſæi autem utrumque confitentur.* Unde S. Aug. *ſerm. 71.* alias 12. *de Verbis Domini cap. 3.* infert, Sadducæos negaſſe etiam Spiritum Sanctum. *Sadducæi*, inquit, *Spiritum Sanctum negabant: Phariſæi vero eum eſſe contra Sadducæorum hæreſim defendebant: ſed eſſe in Domino Jeſu Chriſto negabant.* Veritas tamen Catholica ſemper docuit, dari Angelos, & Spiritus, qui ſint creaturæ mediæ inter Deum, & homines, quod fides docet & ratio ſuadet. Ut ergo Philoſophos id negantes confutemus rationem, ut vero Sadducæos convincamus, Scripturam adhibebimus.

III. Dico primo. Angelos vere dari conſtat experientia, & ratione. Experientia quidem. Nam ipſis ſenſibus patet; energumenos dari, magos, incantatores; homines qui aliqua faciunt, aut dicunt, quæ vi ſua nativa facere, aut dicere non poſſunt, quod indicium eſt, eos ab aliqua ſuperiori intelligentia moveri; ſæpe enim ſecreta, eventus diſtantes revelant, loquuntur linguis, quas nunquam didicerunt, tempeſtates movent, præſtigiis oculos adſtantium eludunt, ut de Apollonio Thianæo diximus; atqui ejuſmodi effectus excedentes eorum vires, ſpeciali Dei auxilio fieri nefas eſt credere; Nam ſæpe contingit, homines illos obſeſſos, ceteroquin pios, in enormes blaſphemias contra Deum erumpere, magos ea mirabilia patrare, ut ſerviant impiorum iniquitatibus, vel falſæ religioni fidem concilient, quæ a Deo ſpeciali auctore eſſe non poſſunt, ergo cauſa illa ſuperior alia eſſe non poteſt, quam Angelus, ſeu Spiritus nequam.

IV. Ratione quoque. Primo ſic. Deus condidit hoc univerſum eſſentialiter perfectum: ergo poſuit in eo omnes gradus rerum, quibus ejus perfectio eſſentialis conſurgit: ergo ſicut in eo poſuit gradum rerum pure materialium: gradum rei partim materialis, & corporeæ, partim ſpiritualis, & incorporeæ, qualis eſt homo conſtans corpore, & ſpiritu, poſitus proinde quaſi in confinio corporalium, & ſpiritualium; ita oportuit, ut in eo poneret gradum rerum pure immaterialium, & intellectualium, & in hoc gradu ſunt Angeli.

V. Secundo probatur, & roboratur præcedens ratio. Oportet, ut in univerſo detur aliqua creatura, quæ modo poſſibili aſſimilatur Deo in forma per quam agit, quia omne agens intendit aſſimilare ſibi effectum in forma, qua agit perfectiori modo poſſibili, ſicut architectus intendit aſſimilare, quantum poteſt, in forma nempe Idea, quam habet, & ſecundum quam facit domum. Sed effectus, qui perfectiori modo aſſimilatur Deo agenti ſecundum intellectum, & voluntatem eſt creatura intellectualis, & prædita intellectu, & voluntate; ergo hæc datur. Rationes iſtæ ſumptæ ſunt ex D. Thom. 1. *part. q. 50. art. 1.*

VI. Confirmatur primo ex eodem S. Doctore 2. *Contra Gent. cap. 46.* Tunc effectus maxime perfectus eſt, quando perfecte in ſuum redit principium: unde & circulus inter omnes figuras, & motus circularis inter omnes motus perfectiores ſunt, quia in eis ad principium reditur. Cum autem omnes creaturæ aliquomodo redeant ad ſuum principium Deum, aliquæ ſecundum eſſe, aliquæ ſecundum vivere; illæ tamen magis redeunt ad ſuum principium agens per intellectum, & voluntatem, quæ ſecundum intellectum & voluntatem illi aſſimilantur; iſtæ enim ad illud redeunt non ſolum per naturam, ſed etiam per operationem, ac expreſſionem ſui principii imaginem gerunt; ergo naturas aliquas intellectuales eſſe, divinorum operum perfectio poſtulat.

VII. Confirmatur ſecundo ex eodem ibidem. Ille effectus perfectior eſt, in quo forma, qua agens agit, recipitur ſecundum eumdem modum eſſendi, quo eſt in agente: hac ratione ignis genitus ab alio igne perfectior effectus eſt, quia habet formam ignis ſecundum eumdem modum, quo eſt in igne generante. Et contra domus extra poſita, non ita perfecte recipit formam, qua architectus agit, quia non recipit eam ſecundum modum eſſendi: nam in Architecto eſt ſecundum modum intelligibilem; in modo autem exterius poſita, ſecundum modum materialem. Ergo univerſi perfectio requirit utramque ſimilitudinem, & quod dentur creaturæ, quæ recipiant eſſe, ſed ſecundum alium modum, quo in Deo eſt; & quod dentur aliæ, quæ illud participent, ſecundum modum intellectualem, quo in Deo eſt, & iſtæ erunt perfectiores, conſequenter Angeli.

Hinc vides, totam vim rationum D. Thomæ pro exiſtentia Angelorum ſitam eſſe in hoc, quia, ut univerſum ſit perfectum debet dari gradus creaturarum, qui maxime Deum imitetur, & ad eum accedat.

VIII. Neque propterea inferas, ex dictis rationibus ſequi, quod ut Univerſum eſſet perfectum, deberent dari etiam omnes ſpecies poſſibiles, immo & omnia individua immo creaturam omnium perfectiſſimam.

Nam contra eſt, Inter gradus enim rerum, & ſpecies ac individua duplex eſt diſcrimen. Primum. Quod gradus, nimirum